

מבוא

פתיחה

כל אחד מבני הנעורים מכיר את כוחה של הקבוצה ושואף למצוא בה את מקומו. הפסוק "לא טוב היות האדם לבדו" (בראשית ב, י"ח) נוגע לכל אחד מאיתנו ובכל מצב. כשמדובר במצבי קיצון, לחץ ואיום יומיומי על החיים, החבר הוא עוגן חיוני, וההשתייכות לקבוצה מעניקה לפרט משענת איתנה - פיזית ונפשית כאחת.

חז"ל הביאו משל יפה לכך: "בנוהג שבעולם, אם נוטל אדם אגודה של קנים - שמא יכול לשברם בבת אחת? ואלו נוטל אחת אחת, אפילו תינוק משברם! וכן את מוצא שאין ישראל נגאלים עד שיהיו כולן אגודה אחת" (מדרש תנחומא, פרשת ניצבים, סימן א).

הקשר לקבוצה הוא מן הקשרים הטבעיים ביותר לאדם, והוא מלווה אותנו בכל שלב משלבי חיינו. אנו נולדים לחיק המשפחה, שהיא הקבוצה הראשונית המלווה אותנו עד סוף ימינו, ומצטרפים במהלך הדרך לקבוצות קבועות או חולפות המספקות לנו ידידות, ביטחון, אהבה, שייכות, זהות וקבלה. את התחושה הזו קיבלנו בעוצמה רבה מאז תחילת מלחמת התקומה.

הערבות ההדדית באה לידי ביטוי בראש ובראשונה במעשי ההקרבה ומסירות הנפש של חיילי צה"ל - בסדיר, בקבע ובמילואים; בהתייצבותם המיידית של אזרחים רבים שנזעקו לעזרת אחיהם; ובתמיכה שהוענקה למשפחות המפונים, למשפחות חיילי המילואים ולמשפחות החטופים. לצד אלה התפתחו בעורף ובחזית יוזמות אזרחיות רבות, שנוצרו במהלך ימי הלחימה וחיזקו את תחושת השותפות והאחריות ההדדית.

המחויבות העמוקה לערך הערבות חצתה גבולות ויבשות. ישראלים ששהו בחו"ל התייצבו לטיסות כדי לשוב לישראל ולהתגייס למילואים, ובקהילות יהודיות ברחבי העולם התקיימו תפילות המוניות למען הצלת החטופים והשבתם, ולמען הצלתם של חיילי צה"ל.

גם עדויותיהם של החטופים ששבו מעזה במהלך המלחמה המחישו את כוחה של החברות והערבות. הם סיפרו על חוויית הבדידות הקשה שחוו, ומנגד על העוצמה והכוח שהעניקה להם האפשרות לחיות בצוותא, ולו עם אדם אחד נוסף. לצד זאת, הם תיארו את תחושת השותפות שנבעה מן הידיעה שיהודים בכל רחבי העולם מתפללים לשחרורם ולשובם הביתה. עדויות אלה המחישו עד כמה משמעותית היא הידיעה שאדם אינו לבדו, וכמה כוח יכולה להעניק תחושת השייכות והערבות ההדדית.

כמה נאים והולמים דברי חז"ל למצבים אלו: "טובים השניים מן האחד. אם נפל האחד – השני יקים את חברו. מעשה בשני בני אדם שהיו מהלכין בדרך, נפל אחד מהם... אם היו שניים, השני מקים את חברו. ואילו האחד – מי מקימו?" (על פי קהלת רבה, ד).

התובנה הזו היא שהובילה אותנו לחזור אל מושג הקבוצה. דרך סיפוריהן של קבוצות שונות בתקופת השואה. ננסה להבין מה הייתה המשמעות של ה"ביחד" בתנאים הבלתי אפשריים ההם, ומה נוכל ללמוד מכך לחיים שלנו היום.

להתלכד כדי לשרוד: בין עוגן קיומי לדילמות אנושיות

בתקופת השואה, בתנאים של אכזריות והשפלה קיצונית, קשה וכמעט בלתי אפשרי היה לאדם לשרוד בבדידותו. תחת הכיבוש הנאצי התפרקו ונהרסו רוב המסגרות שאיחדו בין היהודים: בראש ובראשונה קרסה הקהילה היהודית על מוסדותיה, לאחר מכן התפרקו המשפחות הרחבות, ובהדרגה נקרעו גם המשפחות הגרעיניות. רק שרידים מהן נותרו יחד במחנות הריכוז.

בתוך מציאות זו, ולאחריה – כשתחושת הבדידות הייתה קשה מנשוא והנטייה לייאוש גברה – הייתה הקבוצה למגדלור של קשר, שמחה ותקווה משותפת לעתיד. האפשרות לחלוק רגשות, געגועים ומצוקות, ולעורר תקוות, ציפיות ויוזמות, חיזקו את כוח העמידה של כל פרט ושל הקבוצה כולה. לאחר השואה גברה תחושת הבדידות והשכול, וכוחה של הקבוצה התעצם. הצטרפות לקבוצה והקמת משפחה מחדש היו המסד של חזרה למסגרת חיים נורמלית יחסית.

אולם, בצד תופעה זו, אנו עדים גם לדילמות נוקבות שנוצרו מעצם תנאי התהוותן של הקבוצות בשואה. חלק ניכר מהקבוצות נוצרו תחת הלחץ הקיומי, וכולן פעלו בתנאי מחסור וסכנה קיצוניים. מטבע הדברים נוצרו מתחים פנימיים ותחרות עזה על משאבים חיוניים – מעט המים והמזון, או חלוקת נטל העבודה. האתגר לקיים ערבות הדדית היה משמעותי ומורכב ביותר בתנאים אלו.

בצד התמיכה שהעניקה הקבוצה לחבריה כלפי פנים, במחנות הריכוז היא הגבירה את הסיכון מצד הנאצים. הם חששו מהכוח שהקבוצה תעביר לחבריה, ולפיכך אסרו על קיומן של קבוצות. סכנה מסוג אחר נוצרה בנתיבי הבריחה, הן בריחה מהגטו והן בריחה מתחום הכיבוש הנאצי, שבהם השותפות הקבוצתית הייתה לעיתים מגן – ולעיתים נטל מסוכן שהגדיל את הסיכוי להיתפס. השאלה "האם להישאר יחד או להתפצל?" הדהדה בראשו של כל פרט ולא נתנה מנוח, ובמקרים קיצוניים יותר: "האם הפרידה מן הקבוצה תגביר את הסיכון של הנותרים בה?"

פניה הרבות של השותפות

מצבים אלו השתנו מקבוצה לקבוצה, והושפעו משורה של תנאים. בראש ובראשונה קבעו תנאי הזמן והמקום: באיזה שלב בשואה נוצרה הקבוצה, ומה היו תנאי החיים בתקופה זו. לדוגמה, האם מדובר בקבוצה בגטו או במחנה הריכוז, ביער או בצעדת המוות, בתוך אילוצים קשים, בקבוצות בריחה או בקבוצות סעד.

בשואה נוצרו קבוצות בתהליכים מגוונים ולמטרות שונות. התופעה החלה כבר עם ראשית הכיבוש הנאצי, כאשר תוך זמן קצר התהוו קבוצות תמיכה לדאגה הדדית ולהגנה מפני הסביבה התוקפנית, אשר פעלו על פי השורשים המוסריים של הערבות ההדדית. בגטאות ובמחנות הריכוז הקבוצה מסמלת תהליך של הסתגלות קבוצתית לתנאי החיים הקשים או לתנאים הרצחניים במחנה, מתוך אותם ערכים של עזרה הדדית ומאבק משותף על החיים.

לעומת זאת, עם הגירושים למחנות התפרקו רוב הקבוצות הקיימות, ונוצרו קבוצות חדשות שמטרתן המיידית הייתה לסייע זה לזה במאבק העיקש על החיים, במאבק על צלם האדם ועל ערכי היהדות, ובביטויים שונים של מרי. ביער השתנה אופיין של הקבוצות פעם נוספת: הן התהוו תוך כדי בריחה או מתוך אילוץ להסתגל לקבוצה קיימת ולכלליה הנוקשים. גם שם, הנסיבות היו שונות ומובחנות זו מזו.

משתנה נוסף היה גודל הקבוצה - לעיתים נכללו בה שלושה חברים בלבד, ולעיתים עשרות או אף יותר - וכן גיל החברים. מצד אחד, בני נוער מסתגלים יותר בקלות לחיים בקבוצה, ומצד שני האחריות של בוגרים מאזנת את החלטותיה.

אולם, השוני העיקרי נבע מהתהוות הקבוצה, מהרכבה הפנימי ומהאופי המיוחד של הקבוצה עצמה. הבחנה זו מעלה שאלות מרכזיות ויסודיות לגבי כל אחת מן הקבוצות:

- מהם התנאים שאפשרו לקבוצות או אילצו אותן לקום ולהתקיים?
- מה חיבר ביניהן? האם זה היה מכנה משותף של דת, אידאולוגיה וערכים, או פשוט הגורל המשותף?
- מתי הן התגבשו? האם מדובר בחברי ילדות ותנועות נוער מלפני המלחמה, ואולי בקבוצות סעד שפעלו בקהילות, או בהתארגנות ספונטנית שנכפתה בגלל המציאות החדשה?
- האם חברי הקבוצה הצטרפו מתוך בחירה או מתוך אילוץ עקב התנאים הקשים?
- מה הייתה המטרה? הישרדות פיזית, תמיכה רגשית, התנגדות חמושה, או אולי שמירה על התרבות ועל צלם האנוש?
- איך הן תפקדו? האם היה להן מבנה קבוע, מנהיג וחלוקת תפקידים? כיצד הן פתרו קונפליקטים פנימיים?

• האם היה קשר החוצה? כיצד הן תקשרו עם קבוצות אחרות או עם מקורות כוח חיצוניים?

• מה קרה ביום שאחרי? כמה זמן שרדה הקבוצה, והאם הקשרים החזיקו מעמד והמשיכו גם לאחר השואה?

על חלק מהשאלות הללו יימצא המענה והניתוח בין דפיה של חוברת זו.

• • •

הקבוצה בשואה לא הייתה רק כלי הישרדות טקטי אלא ביטוי של אותו קשר פנימי, עמוק ונצחי של כנסת ישראל, שמתעורר דווקא ברגעי המשבר הגדולים ביותר וסולל את הדרך לגאולה ולתקומה הלאומית שלאחר מכן.

על כך כתב ה"שפת אמת": יעקב אמר לבניו "האספו ואגידה", הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל. וחז"ל אמרו ביקש לגלות להם הקץ. משמע שהכל תלוי כפי האסיפה, שיכולין בני ישראל לבוא אל האחדות" (בראשית, ויחי, תרמ"ח).

מנקודת מבט זו, הקבוצות שנוצרו בשואה לא רק סייעו ליהודים להתמודד עם המציאות הקשה, אלא גם ביטאו את כוחו של החיבור בין בני ישראל בשעת משבר – כוח שה"שפת אמת" ראה בו חלק מן הדרך אל הגאולה.

ומסביר על כך הרב קוק: "כשחלקי האומה מתחברים זה לזה, חיבור אורגני הנובע מתוך האהבה והערבות, אזי מתגלה האור האלוקי השוכן בה" (על פי אורות התחייה, א').

בס"ד, בכוח זה נזכה לראות בהגשמת חזון אחרית הימים, כפי שתיאר הנביא זכריה, ימים שבהם תיווצרנה קבוצות מתוך חיבור גדול לגאולה: "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת: עַד יֵשְׁבוּ זִקְנִים וְזִקְנוֹת בְּרַחְבוֹת יְרוּשָׁלַם... וּרְחֻבוֹת הָעִיר יִמָּלְאוּ יִלְדִים וְיִלְדוֹת מְשֻׁקִּים בְּרַחְבֶּיהָ" (זכריה ח, ד-ה).

חלק ראשון

בדרך לארץ ישראל

פרק א'

כיסופים ותקווה

פרק מיוחד לרגל שישים שנה לשחרור ירושלים

בתקופת השואה נאחזו יהודים בתקוות שונות לעתיד: התקווה שהמלחמה תסתיים, שהחיים ישובו למסלולם ושהעולם יהיה טוב ומתוקן יותר. לצד תקוות אלה ניכרת מקורות בני התקופה שאיפה עמוקה לארץ ישראל ולירושלים. שאיפה זו נשאה משמעות לאומית ודתית כאחת: הרצון לשוב לארץ ישראל, לבנות בה חיים יהודיים ולראות בשיבה אליה חלק מחזון הגאולה. בתוך מציאות של חורבן ואובדן היו ארץ ישראל וירושלים עבור רבים מקור של אמונה ותקווה לעתיד.

ברגעי פרידה ביקשו הורים להותיר לילדיהם מסר ומצפן שינחו אותם בדרך שאחרי המלחמה. רבים מהם הנחו את ילדיהם לחפש את הדרך אל היעד הנכסף – ארץ ישראל. כך, למשל, מספר נפתלי, אחיו של הרב ישראל מאיר לאו, על דברי הפרידה שאמר לו אביו, הרב משה חיים לאו:

1 הרב משה חיים לאו, רבה של העיר פיטרקוב, נרצח במחנה ההשמדה טרבלינקה

1 הרב משה חיים לאו הי"ד (ה'תרנ"ב, 1892 – ה'תש"ג, 1942), מחשובי הרבנים בפולין, ראש ישיבה וממנהיגי אגודת ישראל ופועלי אגו"י. נרצח במחנה ההשמדה טרבלינקה.

”אתם צעירים ואסור לכם להתיימש. נבואת הנחמה של ירמיהו אינה מליצה אלא המלצה לאלה שיזכו לצאת מכאן. אם יעזור ה' ותצאו בשלום מהשריפה הזאת תדעו למצוא את ביתכם, שהוא לא הבית הזה או כל בית אחר על אדמה מתנכרת ועוינת זו. ביתכם יהיה בארץ ישראל, גם אם יהיה צורך לקנותה בייסורים, אך יהיו אלה ייסורי אהבה שגם שכרם בצדם.”²

כשיהודים איבדו את ביתם ונכלאו בין חומות הגטו, הם פרצו את גבולותיו בדמיונם וחלמו על העלייה לארץ ישראל. כשהתחבאו במקומות מסתור וביערות, נאחזו בתקווה שעם תום המלחמה יעלו לירושלים, העיר שאליה נשאו את עיניהם בתפילה. ואפילו במחנות ההשמדה, בתנאים הקשים ביותר, היו הכיסופים לארץ ישראל קרן אור באפלת המחנה ותקווה לחיים אחרים.

רותקה ליבליך³ הייתה בת ארבע עשרה כשהחלה המלחמה. היא התגוררה עם משפחתה בגטו אנדריכוב, ושם למדה בתנועת נוער ציונית ונחשפה למסורת, לתנ”ך ולארץ ישראל. ביומנה כתבה על השאיפה להגיע לארץ ולבנות בה את עתידה, ותיארה את ארץ ישראל כמקור של אור ותקווה ליהודים המפוזרים ברחבי העולם:

זאת ארץ אהובה, חופשית, ארץ חלומות, יהודית, שלנו, אדמה קדושה בדם קורבנות, היא מולדת, האם תפתח את שערי גן העדן שלה למעננו? למעני? האם תרחץ במי הירדן וגלי הכנרת? האם

2 לאו לביא נפתלי, עם כלביא, תל אביב: ספרית מעריב, עמ' 65. נפתלי הצליח להציל את אחיו הקטן ישראל מאיר ולעלות עימו לארץ ישראל. לימים היה ישראל מאיר הרב הראשי של ארץ ישראל.

3 רותקה ליבליך, ילידת אנדריכוב שבדרום מערב פולין. החלה לכתוב יומן כשנה אחרי פרוץ מלחמת העולם השנייה. רשימתה האחרונה היא מיום 7.12.1942 (כ”ח בכסלו תש”ג), סמוך ליום הולדתה ה-16. גורשה עם משפחתה למחנה ההשמדה אושוויץ.

4 בספטמבר 1942 (אלול תש”ב) הוקם גטו באזור מוזנח במזרח העיירה, והתגוררו בו אז כ-1,000 יהודים. הקהילה קיימה בגטו פעילות חינוכית ותרבותית ענפה. נחגגו שבתות וחגים, והתקיימו בסתר לימודים של ילדים מגיל הגן ועד התיכון. הגטו חוסל בנובמבר 1943 (חשוון תש”ג) ורוב יושביו גורשו לאושוויץ. מקצת הגברים גורשו לעבודת כפייה (מתוך: האנציקלופדיה של הגטאות, יד ושם).

רותקה ליבליך, נרצחה במחנה
ההשמדה אושוויץ

ישמע באוזננו הלחן האהוב,
הנהדר של השפה העברית?
האם שמי פלשתינה ואדמתה
יראו אותנו אי פעם בשדה או
בפרדס, עובדים לטובת הכלל?
האם החלומות הנפלאים
יתקיימו? הו אלוקים, אלוקים
הטוב, החזק והחכם! תעשה נס
- תשחרר אותנו... הרשה לנסוע
לארץ - אל האושר - אל הידע
והעבודה! תקיים את תשוקותינו

החמות ביותר! [...] בחדר בהיר, בתנור רוחשת אש חמה ובפני עיני
נשמתי ענן שחור, מכוסה בכיסוי קרח של החורף המתקרב מכסה
את אופק העתיד... רק אי שם רחוק זוהר אור מהבהב, אמונה בחיים
חדשים ובשמש הארץ, אשר שם, בדרום מזרח אולי זוהרת כרגע
ונותנת לאחרים - אחינו, את חומה וזוהרה... השמש הזהובה הזאת,
אשר מולכת על אדמתנו תשלח אי פעם את קרניה כדי לחפש את
ילדי ישראל הפזורים אלוקים יודע איפה. הקרניים האלה יגיעו לכל
לב יהודי ויובילו למקום שם ישררו חופש ואושר - בארץ המולדת.⁵

גם משה פלינקר, נער שהסתתר עם בני משפחתו בבלגיה, כתב ביומנו על
חלומותיו להגיע לארץ ישראל. הוא אף תכנן להפוך בארץ למדינאי ולשם כך
התחיל ללמוד ערבית בהיותו במחבוא.⁶ ביומנו הוא תיאר את הארץ כפי שדמיין
אותה, וסיפר כיצד היה מכון את מחשבותיו אליה בעת תפילת שמונה עשרה:

5 ליבליך רות, יומן, אי"ש 0.3/3442, עמ' 40, 79. רותקה נרצחה באושוויץ ביחד עם בני משפחתה.
6 משה פלינקר גורש עם משפחתו לאושוויץ בשנת 1944 (תש"ד), שם נרצח. לאחר מותו נמצאו
שלוש מחברות מיומנו שהוחבאו במרתף הבית שבו הסתתרו. אחיותיו ואחיו שרדו, מצאו את
היומן שלו והביאו אותו ליד ושם בירושלים. ביומן מתאר משה את התקופה בה שהה עם משפחתו
במסתור, והוא בן שש-עשרה.

ב' אדר ב'

משה פלינקר, נרצח במחנה
ההשמדה אושוויץ

הוי, כמה אהובה היא לי
מולדתי, כמה עורגת נפשי
אליה. בכל פעם בעמדי
להתפלל תפילת שמונה
עשרה אני מכוון את כל רוחי
ומחשבותי אליה, אל אהובתי,
ואני רואה אותה לפני עיני;
רואה אני את קו-החוף, רואה
אני את תל-אביב, את יפו ואת
חיפה. ובתוך הארץ רואה אני

את ירושלים וסמוך לה את הר הזיתים מתנשא, ועוד רואה אני
את הירדן, מהלבנון ועד ים המלח רואה אני אותו זורם. וגם הארץ
מעבר הירדן רואה אני - הכל כאשר מצייר אני לי בכל פעם ופעם
במחשבותי בעמדי להתפלל...?

הכיסופים לארץ ישראל ולירושלים לא נשארו רק כרעיון. הם יצרו קשרים
בין אנשים וחברו אותם סביב החלום המשותף. עוד לפני המלחמה התארגנו
בתנועות הנוער קבוצות שחלמו על העלייה לארץ ועל בניית המולדת. גם
בתקופת השואה המשיכו חלומות אלה ללוות את חברי התנועות, ולעיתים הם
באו לידי ביטוי בשירים שלמדו בתנועות הנוער לפני השואה וליוו אותם במהלכה.
אליעזר זיסקינד, חניך תנועת הנוער השומר הדתי בגטו לודז', סיפר כיצד שיר
געגועים לארץ ישראל חיבר בינו לבין נער אחר במחנה אושוויץ:

התחלתי פתאום לשיר. שרתי שיר עצוב מלא געגועים לארץ
ישראל. שרתי בשקט כשדמעות זולגות מעיני: 'בלילה, בלי כוכב,
בלי כוכב. נעלה למולדת, למולדת. את אם לי, את אח לי, את ידי

7 יומנו של הנער משה, ירושלים: יד ושם, 1958, עמ' 59.

פנים של בלוק מגורים במחנה בירקנאו

המושטת,
המושטת'.⁸
לא שמתי
לב כי הנער
אברהם זליג
מן הדרגש
השני,
מתיישב
על דרגשו

ומקשיב לשירתי. כשגמרתי הביע את התפעלותו מן השיר ומן המנגינה וביקש ממני ללמד גם אותו שיר זה. חזרנו עליו פעמים אין ספור ושרנו ביחד. היה זה מחזה מוזר, שני נערים מזי רעב ואכולי כינים שוכבים על הדרגשים ושרים, וכל זה לפני האפל' (מסדר) המחכה להם... ההפצצות חזרו מדי לילה ואני, מאותו לילה כאילו נולדתי מחדש.⁹

גם אסתר פור וחברותיה שרו על דרגשיהן באושוויץ. בין השירים ששרו היו שירים יהודיים שהכירו מביתן ושירים על ארץ ישראל שלמדו בתנועות הנוער:

לא פעם, בתוך כל המצב הזה, נשכבנו על הדרגש שלנו בלילה, ופתאום כאילו רוח אחרת מנשבת. בחורה אחת בעלת קול ערב התחילה לשיר, וכולנו הצטרפנו, וזה נשמע כמו איזו אורקסטרה,¹⁰ המקהלה הכי יפה בעולם. מה שרנו? בעלז, מיי שטעטלע בעלז

8 השיר נכתב ככל הנראה על ידי חבר תנועת "השומר הדתי" שעלה לארץ בספינת מעפילים לפני השואה. יצחק זכריאש (עליו תלמדו בהמשך) לימד אותו בגטו לודז' במסגרת התנועה ומשם הכיר אליעזר זיסקינד את השיר. להאזנה לשיר סרקו את הקוד או לחצו עליו.

9 פלגר-זיסקינד שרה, מאבקו של נער, תל אביב: הוצאת בית לוחמי הגטאות והקיבוץ המאוחד, 1985, עמ' 192. אליעזר זיסקינד שרד והקים בארץ ישראל משפחה ענפה.

10 אורקסטרה היא מקהלה יוונית המעבירה סיפור דרך ריקודים ושירה. משמשת גם כינוי להרכב מוסיקלי גדול המנגן יחד (תזמורת).

[תרגום מאידיש: "בעלז, העיירה הקטנה שלי, בעלז"; ושרנו "א
יידישע מאמע" [תרגום: אמא יהודייה"], ואת השירים של ארץ
ישראל שלמדנו בעידן הקודם, הרי הלכנו לכל מיני תנועות
נוער וידענו:

מעל פסגת הר הצופים אשתחוה לך אפיים
מעל פסגת הר הצופים שלום לך ירושלים
מאה דורות חלמתי עלייך...¹¹

ירושלים - כיסופים ואחדות

השיר "ירושלים" שכתב אביגדור המאירי והלחין סטניסלב מוניושקו,
מבטא את הכיסופים לירושלים ואת האמונה בגאולתה. לצד
הכמיהה לירושלים, השיר מציב גם אתגר: כיצד ניתן לבנות את
ירושלים אם אין שלום בין בניה? ירושלים נבנית לא רק מאבניה,
אלא גם מן הקשר שבין בניה – מן הערבות ההדדית, מן החברות
ומן היכולת לעמוד יחד גם בשעות הקשות ביותר.
לפניכם הבית השלישי. סרקו את הקוד או לחצו עליו
והאזינו לשיר המלא בביצועו של יהורם גאון.

אָן אַיִן אַבְנָה אֶת בֵּית מִקְדָּשְׁךָ, אִם אֵין שְׁלוֹם בֵּין בְּנֵיךָ?
סִפְרָדִים, אֲשֶׁכְּנִידִם, תִּמְנִים, פְּלָשִׁים
אוֹרְפְּלִים וְגוֹרְג'ים וְחֲרָדִים וְחִפְּשִׁים
יְרוּשָׁלַיִם, יְרוּשָׁלַיִם, לֹא זֹאת חֲזִיתִי בְּחֵלוֹם!
יְרוּשָׁלַיִם, יְרוּשָׁלַיִם, בֵּין בְּנֵיךָ הַשָּׂרִי נָא שְׁלוֹם!

11 אסתר פור, בתוך: אהוביה אברהם (עורך) עדויות מגיא צלמוות: ותיקי קיבוץ נצר-סרני מספרים, גבעתיים: הוצאת אורנית 1998, עמ' 599-603.

כך נעשו ארץ ישראל וירושלים למושא של חלום ותקווה גם במציאות של חורבן. אך הכיסופים לא הסתיימו עם המלחמה. עבור ניצולים רבים הם הפכו גם למטרה מעשית.

ריה"ל כתב בסוף המאמר החמישי בספר הכוזרי: **"ירושלים לא תיבנה עד שייכספו לה ישראל תכלית הכוסף."** בסיפורים שהובאו בפרק זה ניכרים כיסופים עמוקים לארץ ישראל ולירושלים, שהתבטאו בחלומות, בתפילות, בשירים ובמחשבות, אך גם בתכניות ובמעשים. דווקא כשהמציאות סביבם ביקשה לשלול מהם את הבית, המשיכו יהודים לשאת בליבם את ארץ ישראל ואת ירושלים כיעד שאליו ביקשו לשוב.

הכיסופים לארץ ישראל לא הסתיימו בחלום. הם הולידו קשרים, התארגנויות ומעשים. בפרקים הבאים בחלק זה נפגוש קבוצות ואנשים שביקשו להפוך את החלום למציאות – למצוא את הדרך לארץ ישראל ולבנות בה את ביתם.

זו אכן הדרך לארץ ישראל, לירושלים

הרכבת דהרה אל עבר אושוויץ. בקרון שנועד להובלת בהמות נדחסו יהודים רבים, במשך שלושה ימים. היו בהם יהודים ממוצא צ'כיהונגרי, ובהם תושבי הגטו באונגוואר, שגורשו בשלהי חודש אייר תש"ד.

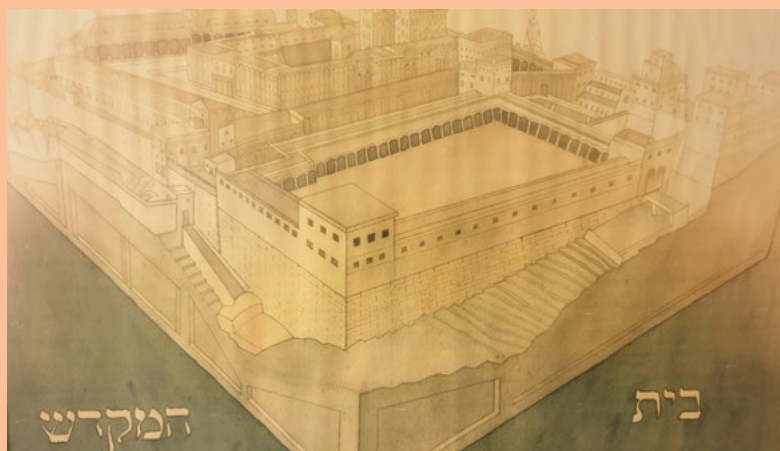
בקרון הייתה גם משפחת עהרמאן - ר' שמעון זאב, אשתו מרים ותשעת ילדיהם. אחת הבנות, סבתי, חיה רחל, נדחקה אל חלון הקרון, או אולי אל חריץ צר, והציצה החוצה. אחותה הקטנה, אסתר הי"ד, חלתה במהלך הנסיעה וחומה עלה. מתוך סבלה פנתה אל אחותה וביקשה: "תרדי, אני רוצה לראות את ירושלים".

סבתי הניחה שאחותה סובלת מהזיות, ניסתה להרגיע אותה ולהסיח את דעתה: "המשיכי לנוח, כשנגיע לירושלים אתן לך לראות". אך אביהן, ר' שמעון זאב עהרמאן הי"ד, היסה אותה ואמר: "לא, בתי, רדי מהחלון ותני לה לראות. זו אכן הדרך לארץ ישראל, לירושלים".

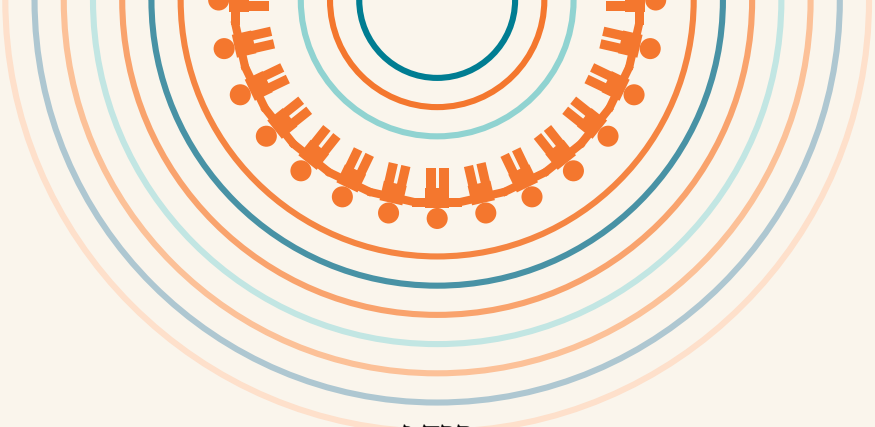
סבתי ואחותה לא היו היחידות במשפחה שנשאו בלבן את ירושלים. אחיהן הבכור, מרדכי הי"ד, היה עלוי בתורה ובעל כשרון ציור. בשנת תש"ב, בהיותו כבן שמונה עשרה, ישב בבית המשפחה באונגוואר וצייר את בית המקדש. הוא התבסס על לימוד ועיון במסכת מידות שבמשנה, וניסה לתרגם את המתואר בה לציור של תבנית ההיכל וצורתו. כעבור כשנתיים נשלחה המשפחה לאושוויץ. ההורים ושישה מילדיהם נרצחו שם על קידוש השם בכ"ו באייר תש"ד. שלוש בנות שרדו: סבתי חיה רחל ואחיותיה עטה ובליםצ'ו.

לאחר המלחמה שבו שלוש האחיות לבית המשפחה באונגוואר. הן קיוו למצוא בו שרידים מעולמן הקודם, אך הבית כבר נתפס בידי אחרים. באופן פלאי הורשו לעלות לעליית הגג, ושם מצאו כמה חפצים שהוחבאו לפני הגירוש, ובהם ציור בית המקדש שצייר אחיהן מרדכי. הציור המקורי נשמר עד היום אצל אחד מצאצאי אחות סבתי בשיקגו.

(ע"פ דברים שכתבה הרבנית אורה רבקה וינגוט, נכדתה של חיה רחל עהרמאן)

ציור בית המקדש שנמצא לאחר השואה בעליית הגג של בית המשפחה

פרק ג

יחד, בדרך אל הארץ

סיפורן של קבוצות ההכשרה הדתיות בגרמניה ובהולנד

חלום שמתחיל בחבורה

מראשית דרכה של התנועה הציונית מילאו צעירים יהודים תפקיד חשוב בקידום רעיונותיה. הם לא הסתפקו באהבת ציון או בתמיכה רעיונית מרחוק, מן הגולה, אלא ביקשו להגשים את החלום בעצמם ולעלות לארץ ישראל.

כבר משנת 1881 (תרמ"א) החלו לקום אגודות של צעירים שפעלו להגשמת הרעיון הציוני הלכה למעשה, ובשנת 1905 (תרס"ה) קמה במזרח אירופה תנועת "החלוץ", שהתרחבה בהמשך גם לאזורים נוספים. מטרתה של התנועה הייתה הכשרת צעירים מכל תנועות הנוער הציוניות לקראת חיים בארץ ישראל.

חברי התנועה האמינו שהעלייה לארץ אינה עניינו של היחיד בלבד, אלא שהם חלק מדור שלם שנועד לבנות מחדש את העם היהודי בארצו. לשם כך קמו ברחבי אירופה חוות הכשרה: צעירים וצעירות עזבו את בית הוריהם ועברו להתגורר בחוות, שם עבדו בשדות וברפתות ולמדו לנהל משק חקלאי. לצד העבודה למדו גם עברית ועל ארץ ישראל.

ה"קבוצה" הייתה אחד היסודות החשובים ביותר ברעיון ההכשרה. חבריה עבדו יחד, למדו יחד וחלקו ביניהם את הקשיים ואת החלומות, מתוך אמונה שכפי שהם חיים יחד בהכשרה, כך יחיו יחד גם בארץ ישראל ויקימו יחד יישובים חדשים.

לאחר מלחמת העולם הראשונה הייתה העלייה לארץ ישראל חופשית יחסית, אך בעקבות מאורעות הדמים בארץ וההתנגדות הערבית להתיישבות היהודית החלו שלטונות המנדט הבריטי להגביל אותה באמצעות מכסות שנתיות: כל עולה נדרש לקבל "סרטיפיקט" – אישור רשמי לעלייה. עם השנים הלכו המכסות והצטמצמו, ובשנים שלאחר עליית היטלר לשלטון בגרמניה הוגבלה העלייה לכחמישה עשר אלף יהודים בלבד בשנה. את חלוקת הסרטיפיקטים ניהלו מוסדות היישוב היהודי בארץ ישראל, שהעניקו עדיפות לחברי התנועות הציוניות ולצעירים שעברו הכשרה חלוצית. משום כך ההצטרפות להכשרה לא הייתה רק ביטוי לאמונה ברעיון הציוני, אלא גם הגדילה את הסיכוי לקבל אישור עלייה לארץ ישראל – עובדה שהייתה אחד הגורמים לגידול הניכר במספר הצעירים והצעירות שהצטרפו להכשרות בשנות השלושים. בספטמבר 1939 (אלול תרצ"ח), כשפרצה המלחמה היו כמאה אלף צעירים וצעירות יהודים בהכשרות בכל רחבי אירופה.

עוד לפני השואה הספיקו לעלות לארץ ישראל עשרות אלפי צעירים במסגרת תנועת החלוץ, ורבים מהם השתתפו בהקמת יישובים חדשים. אך עבור חברי ההכשרות שעדיין לא הספיקו להגשים את חלומם עתידה הייתה לקבל ההשתייכות לקבוצה בשנות השואה משמעות חדשה, שונה לגמרי מזו שתכננו בתחילה. במהלך השואה היו חברי החלוץ בין מארגני החיים הציוניים בגטאות ומובילי ההתנגדות היהודית, ולאחר המלחמה לקחו רבים מן הניצולים חלק מרכזי ב"תנועת הבריחה" ובהעפלה לארץ ישראל.

"החלוץ" בגרמניה – מחלום של מעטים לתנועה של אלפים

בגרמניה נוסד ארגון "החלוץ" באופן רשמי בשנת 1923 (תרפ"ג), אך בתחילת דרכו גדל לאט: רבים מיהודי גרמניה ראו את עצמם חלק בלתי נפרד מן החברה הגרמנית ולא חשבו כלל על עלייה לארץ ישראל. בשנת 1928 (תרפ"ח), מנה הארגון כ-500 חברים בלבד, ועמדו לרשותו ארבע חוות הכשרה.

צעירים דתיים בגרמניה ביקשו ליצור מסגרת נפרדת לחלוץ הדתי, בעלת הווי ייחודי משלה, במקום תנועת החלוץ החילונית. הם ביקשו מסגרת דתית

לחיים קיבוציים שבה תודגש הייחודיות הדתית שלהם. חוות ההכשרה הדתית הראשונה הוקמה בכפר הקטן "בצנרוד" שבגרמניה, בשנת 1924 (תרפ"ד), וניהולה נמסר למשה אונא, אגרונום במקצועו, שהיה לימים בין מייסדי הקיבוץ הדתי

בניין חוות ההכשרה בבצנרוד. ארכיון הקיבוץ הדתי, מתוך אתר פיקיוקי

בניין החווה ברודגס. ארכיון הקיבוץ הדתי, מתוך אתר פיקיוקי

תפילת שחרית ברודגס. ארכיון הקיבוץ הדתי, מתוך אתר פיקיוקי

בארץ. בבצנרוד התגבשו הצעירים לכדי "קבוצה", וב-1927 (תרפ"ז), משגדל מספר הצעירים שביקשו לעלות ארצה, עברה הקבוצה להכשרה גדולה יותר ברודגס. שם הוקמה ב-1928 (תרפ"ח), בח"ד – "ברית חלוצים דתית". החווה ברודגס שילבה בין עבודה חקלאית, לימודי קודש וחיי שיתוף, ועוד ידובר על בח"ד בהמשך הפרק.

את מהות ההכנה הזאת לקראת הגשמה בארץ ברוח התורה היטיב לבטא רודי הרץ, ממנהיגי בח"ד בגרמניה וממקימי קיבוץ יבנה בארץ:

כל מה שאנו
עושים כאן אינו
אלא הכשרה. אל
ההגשמה נוכל
לגשת רק בהיותנו
בארץ. ...לפעול

אברהם רודי הרץ (תרס"ה-
תשנ"ז). ממקימי בח"ד, קיבוץ
יבנה וישיבת כרם ביבנה.

למען הכרת הכלל בתורה ללא תנאי,
זה אפשרי אך ורק אם נצליח ליצור
חוג כזה באווירה כזאת שבה התורה
כעקרון מעצב תיצור חיים יהודים
מלאי שמחה.¹²

בסוף שנת 1929 (תרפ"ט), עלו חברי
ההכשרה לארץ, ורק בראשית 1931 (תרצ"א),
הוחלט על הקמת קיבוץ על אדמת סלבנדי
שליד פתח תקווה, שנקרא על שם ההכשרה
– "רודגס" (היום שכונת כפר אברהם). רוב
החלוצים הדתיים שהגיעו לארץ בשנתיים

הבאות פנו לרודגס, אך רבים מהם לא קיבלו הכשרה מספקת בגרמניה, וחברים
ותיקים עזבו את הקבוצה – לכן הוחלט להקים קבוצות נוספות מן העולים
החלוצים החדשים. קיבוץ רודגס היה המוקד שסביבו התגבשה החלוציות
הדתית מגרמניה, ואף התנועה הקיבוצית הדתית כולה. כך נוצרו קבוצת יבנה
בכפר סבא בתרצ"ב (1932), קבוצת כפר יעבץ בתרצ"ד (1934), ועוד. רובו של
קיבוץ רודגס התנחל בשפלת החוף בתש"א (1941), ושמו הוסב לקבוצת יבנה.

עלייתם של הנאצים לשלטון
ב-1933 (תרצ"ג) חוללה
שינוי דרמטי. צעירים
יהודים הורחקו בהדרגה
ממקומות לימוד, ממקומות
עבודה ומתחומי חיים רבים,
והאפשרויות לרכוש מקצוע
ולהשתלב בחברה הגרמנית
הלכו והצטמצמו. עבור רבים

הכנסת ספר תורה כפר אברהם 1939 (תרצ"ט).
ארכיון הקיבוץ הדתי, מתוך אתר פיקיוקי

12 מצוטט בשינוי קל ע"פ ולק יוסף, 'לתולדות תנועת "תורה ועבודה" בגרמניה', גווילין, חוברת 12-13, תשרי תשכ"א עמ' 92-101

מהם הפכה ההכשרה לאחת המסגרות האחרונות שבהן עוד יכלו ללמוד, לעבוד ולתכנן את עתידם.

בתוך זמן קצר גדל מספר חברי החלוץ בגרמניה באופן מרשים: בשנת 1934 (תרצ"ד) כבר מנתה התנועה כ-15,000 חברים, ולמעלה מ-3,500 מהם עברו הכשרה ביותר משלושים חוות שונות.

אולם ההכשרות לא סיפקו רק הכשרה מקצועית – הן העניקו לצעירים היהודים דבר חשוב לא פחות: תחושת שייכות. בשעה שהעולם מסביב הלך ונסגר בפניהם, מצאו חברי ההכשרות מסגרת שבה יכלו לחיות כחבורה, לעבוד יחד ולחלוק עתיד משותף. רבים מהם עזבו את בית הוריהם והחלו לבנות לעצמם מעין משפחה חדשה – קבוצת ההכשרה.

בשנים הבאות עתידה הייתה תחושת השייכות הזאת לקבל משמעות עמוקה במיוחד: הקבוצות שקמו כהכנה לעלייה לארץ ישראל תהפוכנה עבור רבים מחבריהן למקור של תמיכה, עזרה הדדית ותקווה – גם בתקופת השואה.

בהולנד גילו את כוחה של הקבוצה

הכשרת יחידים בהולנד

בשנת 1919 (תרע"ט) הוקמה בהולנד "האגודה להכשרה מקצועית של חלוצים לארץ ישראל", שנודעה לימים בשם "אגודת דוונטר" – הגוף המרכזי שהקים את ההכשרות הציוניות במדינה.

בשונה מן המקובל במזרח אירופה נטו ההכשרות הראשונות בהולנד להתבסס על הכשרת יחידים: הצעיר החלוץ היה יוצא לעבוד אצל איכר הולנדי, בדרך כלל בתמורה לשכר, ומתגורר בקרבת מקום. כך מימן בעבודתו את תקופת ההכשרה שלו, ולמד את יסודות החקלאות.

לשיטה זו היו יתרונות: החלוץ רכש ניסיון מעשי בעבודה חקלאית, ולמד להסתדר בכוחות עצמו. אך היה לה גם חיסרון משמעותי – החלוצים פעלו כיחידים, לא כחלק מקבוצה מגובשת.

לא פעם התברר שצעירים שהוכשרו לבדם התקשו להתמיד לאורך זמן. בלי חיי חברה משותפים, בלי מסגרת תומכת ובלי תחושת שייכות לקבוצה, רבים מהם לא השלימו את הכשרתם, ואחרים ויתרו בסופו של דבר על רעיון העלייה לארץ ישראל.

דווקא ניסיון זה חיזק אצל רבים את ההבנה שהכשרה אינה רק לימוד מקצוע, אלא גם יצירת חבורה. הקבוצה סיפקה לחבריה עידוד, תמיכה ותחושת שליחות משותפת – דברים שלא ניתן היה לרכוש בעבודה חקלאית עצמאית.

ויכוח על ההגשמה

בפברואר 1920 (תר"פ) הוקמה בהולנד "הפדרציה של הצעירים היהודים בהולנד", שאיגדה תחתיה את תנועות הנוער הציוניות במדינה ותרמה רבות לחיזוק התודעה הציונית בקרב בני הנוער היהודים.

עם התפתחותה של הפדרציה התעוררו בתוכה ויכוחים עקרוניים. בשנות השלושים נחלקו חבריה בשאלת תפקידה של הציונות: היו שטענו שעיקר המשימה הוא לחזק את החיים היהודיים בגולה, ושהעלייה לארץ ישראל מתאימה רק למעטים – וגם חששו שהדגשת רעיון החלוציות תרחיק צעירים רבים מן התנועה הציונית, שהרי לא כל אחד היה מסוגל לעזוב את ביתו ולעלות ארצה. מנגד עמדו צעירים שראו בהגשמה האישית את ליבה של הציונות, וסברו שלא די לדבר על ארץ ישראל – יש לפעול למענה ולעלות אליה בפועל. הוויכוח הזה קיבל משמעות חדשה לאחר עליית הנאצים לשלטון בגרמניה. אלפי פליטים יהודים החלו להגיע להולנד, ורבים מהם הצטרפו לתנועות הנוער ולהכשרות החלוציות. המציאות החדשה חיזקה את התחושה שיש צורך במעשה ולא רק בהזדהות עם הרעיון, ויותר ויותר צעירים החלו לראות בעלייה לארץ ישראל יעד ממשי לעתידם.

חלוצים דתיים מחפשים בית

בקרב התנועות הציוניות בלט במיוחד חלקה של תנועת המזרחי. חבריה האמינו ברעיון שיבת ציון וביקשו להיות שותפים בבניין הארץ, אך התקשו להשתלב במסגרות ההכשרה הקיימות.

חלוץ חולב פרה במחנה ההכשרה של בח"ד בגרמניה 1937 (תרצ"ז)

חלוצים עובדים בערימת חציר במחנה ההכשרה של בח"ד בגרמניה 1937 (תרצ"ז)

הם רצו לשמור שבת וכשרות, ללמוד תורה ולקיים אורח חיים דתי מלא, ולא ראו סתירה בין רעיון החלוציות לבין חיי הדת והאמונה, אך חשו שאין להם מקום טבעי בהכשרות החילוניות. הם ביקשו להיות חלק מן המפעל הציוני, אך לעשות זאת מתוך נאמנות לעולמם הרוחני.

מתוך צורך זה הוקמה בשנת 1928 (תרפ"ח) תנועת בח"ד – ברית חלוצים דתיים. בח"ד לא הייתה רק מסגרת טכנית להכשרה מקצועית: חבריה ביקשו ליצור חבורות של צעירים וצעירות שחולקים אמונה משותפת, אורח חיים דומה וחזון משותף של עלייה ובניין הארץ. גם שמה של התנועה ביטא היטב את ערכיה: המילה "ברית" סימלה את הקשר הנצחי בין עם ישראל לקב"ה, המילה "חלוצים" חיברה את חברי התנועה למפעל ההגשמה הציוני, והמילה "דתיים" הדגישה שהם מחויבים לתורה ולמצוות גם בשעה שהם מכשירים את עצמם לעבודה חקלאית ולהתיישבות.

בתוך שנים אחדות הקימה בח"ד הכשרות בגרמניה, בהולנד, ברומניה, בצ'כוסלובקיה, באוסטריה, באנגליה ובמדינות נוספות,

ובמקביל שיתפה פעולה עם תנועות בני עקיבא והשומר הדתי, שהקימו הכשרות דתיות בפולין.

חברי ההכשרות חיו במסגרת קבוצתית מלאה: עבדו יחד בשדות ובמשקים, למדו תורה בשעות הקבועות לכך, קיימו תפילות משותפות וחינכו את עצמם לאחריות הדדית. עבור רבים מהם הייתה קבוצת ההכשרה מעין משפחה חדשה, שנוצרה סביב שילוב של אמונה, חלוציות וחברות.

חלוצים בארוחה משותפת במחנה ההכשרה של בח"ד בגרמניה 1937 (תרצ"ז)

חוות ההכשרה המרכזית של בח"ד הייתה רודגס שבגרמניה. מאות צעירים

עברו בה הכשרה, ורבים מהם עלו לאחר מכן לארץ ישראל. בוגרי רודגס נמנו בין מקימי הקיבוצים הדתיים יבנה, טירת צבי, בארות יצחק, שלוחות ולביא, וכן בין מקימי היישובים הזורעים, כפר אברהם וכפר חסידים.

עם עליית הנאצים לשלטון יצרה התנועה קשר עמוק עם עליית הנוער, ושמה דגש על חינוך בני הנוער בשנים אלה והכשרתם לעלייה לארץ.

ההכשרות הציוניות-דתיות בהולנד

גם בהולנד פעלו הכשרות דתיות של בח"ד ושל אגודת ישראל. בשנת 1930 (תר"צ) הוקמה ההכשרה הדתית הראשונה בעיר אלמלו, ומנתה שבעה אנשים בלבד, אך בתוך זמן קצר הוקמו הכשרות נוספות. ככל שהגיעו יותר פליטים מגרמניה, הצטרפו יותר ויותר צעירים להכשרות השונות, כשהם מתכננים את עלייתם ארצה. מבין החלוצים שהשתייכו לתנועת המזרחי בהולנד עלו לארץ עד פרוץ המלחמה כמאה וחמישים איש.

ב-1933 (תרצ"ג) הוקמה הכשרה דתית ייחודית מטעם אגודת ישראל בעיר אנסחדה. בהכשרה זו השתתפו עשרות צעירים שהגיעו להולנד מגרמניה,

מפולין ומהונגריה, ולא השתתפו בה כלל ילידי הולנד. סדר היום בה היה דומה לסדר היום בהכשרות הדתיות האחרות: לימודי קודש (חומש לבנות וגמרא

חברים בתנועת החלוץ בהולנד בהכשרה באנסחדה

לבנים) ועבודה חקלאית ביישובי הסביבה. רבים מבני ההכשרה הזאת, שהשתייכו לאגודת ישראל, עלו לארץ ישראל עוד לפני המלחמה.

במאי 1940 (ת"ש) נכבשה הולנד בידי הגרמנים. הכיבוש היה מהיר ותקיף, ויהודי הולנד נתקלו כמעט מיד ביחס הגרמני העוין:

הגרמנים הטילו עליהם גזרות רבות. כשנה לאחר הכיבוש, באוגוסט 1941 (אב תש"א), הופרדו הילדים היהודים ממערכת החינוך ההולנדית, ובכך הושלם למעשה בידודם של יהודי הולנד והפרדתם מן החברה ההולנדית הכללית.

עם פרוץ המלחמה היו בהולנד 780 צעירים וצעירות יהודים בהכשרות החלוציות – כארבעים אחוז מכלל חברי תנועות הנוער. בכך הייתה הולנד לארץ שבה אחוז החלוצים מקרב חברי תנועות הנוער היה הגבוה ביותר.

ההכשרות הציוניות-דתיות בהולנד בתקופת השואה

בהולנד פעלו שלושה מחנות מעבר מרכזיים: וסטרבורק, פיקט ובארנפלד, ששימשו מחנות ריכוז ליהודי הולנד בדרכם למחנות ההשמדה ולמחנות שבמזרח אירופה.

ביולי 1942 (אב תש"ב) יצא המשלוח הראשון ממחנה וסטרבורק למחנה ההשמדה אושוויץ, ומכאן ואילך החלו הגירושים השיטתיים של יהודי הולנד. עד סוף המלחמה נרצחו כ-75% מיהודי המדינה – שיעור ההשמדה הגבוה ביותר במערב אירופה.

עם תחילת השילוחים למחנות ההשמדה התעורר ויכוח קשה בקרב חברי ההכשרות החלוציות: האם עליהם לנסות להסתתר ולהציל את עצמם, או שמא עליהם להתנדב להגיע דווקא למחנות המעבר, כדי לסייע ליהודים הרבים שנקלעו למצוקה?

חברי ההכשרות של המזרחי ובח"ד בחרו בדרך השנייה, והחליטו להצטרף למחנות המעבר ולסייע ליהודים שנאספו בהם. כך הגיעו חברי הכשרת פראנקר שבצפון הולנד וחברי הכשרת לאך-קפל ממזרח הולנד למחנה פייכט. לעומתם, חברי ההכשרה של אגודת ישראל באנסחדה בחרו לנסות להסתתר ככל האפשר ולהימנע מהגעה למחנות.

החלטתם של חברי בח"ד

הייתה יוצאת דופן. הם ידעו שהכניסה למחנות המעבר כרוכה בסיכון אישי גדול, אך האמינו שדווקא בשעה קשה זו עליהם לעמוד לצד בני עמם. עד מהרה הפכו רבים מהם לדמויות מרכזיות במערכות החינוך והטיפול בילדים במחנות.

מראה הצריפים במחנה וסטרבורק

מגדלי שמירה במחנה פייכט

מחנה בארנפלד בו נכלאה האליטה של יהדות הולנד ומשם הועברה למחנה וסטרבורק ומשם למחנות בפולין ובגרמניה.

עדוּתָהּ של נעמי מלמדת כיצד הפכו חברי ההכשרה את הניסיון שרכשו בחיי הקבוצה לכלי של מנהיגות ואחריות: ההרגל לעבוד יחד, לחלק תפקידים ולשאת באחריות משותפת אפשר להם להקים בתוך המחנה מערכת חינוכית של ממש.

בצריף שלנו שוב נתנו שיעורים. נתנו לילדים לצייר. היה לנו הרבה חומר לציור, לשיר, מלאכת יד ונתנו שיעורים בחשבון, בלשון, בהיסטוריה יהודית, התחלות ראשונות של השפה העברית וסיפורים על ארץ ישראל. חיינו שם טוב עד כמה שאפשר וחילקנו בינינו את העבודות. לדוגמה, את ניקיון הצריף.¹⁴

אחד האירועים המשמעותיים במחנה היה התפרצות מחלת השנית (סקרלטניה) בצריפי הילדים. בעקבות המחלה הוכנסו הילדים להסגר שנמשך כשישה שבועות, ובאופן מפתיע דווקא תקופת הבידוד העניקה להם הגנה מסוימת מפני המציאות הקשה ששררה במחנה: בעוד המבוגרים במחנה התמודדו עם שמועות, פחדים וידיעות על הגירוש למזרח אירופה, נשארו הילדים רוב הזמן בתוך הצריפים והמשיכו בשגרת הלימודים והפעילויות. צריפי הילדים הפכו למעין "מחנה ילדים" בתוך מחנה פייכט - מקום שבו המשיכו ללמוד, לשחק ולחיות בשגרה יחסית, למרות המציאות שמחוץ לגדרות הצריף.

המורות והמטפלות, שרבות מהן היו חברות בח"ד, הקדישו לילדים שעות רבות: ציירו איתם, לימדו, שרו וסיפרו סיפורים. עבור רבות מן הילדות הייתה זו הפעם הראשונה שבה נחשפו באופן משמעותי ליהדותן, שכן רובן הגיעו מבתי מתבוללים ולא ידעו כמעט דבר על מסורת ישראל.

המטפלות סיפרו להן על חגי ישראל, על ארץ ישראל, על ההיסטוריה היהודית ועל רעיונות הציונות. חנה פלטיאל סיפרה לימים שהילדות "שתו בצמא" כל סיפור וכל שיעור; רבות מהן שמעו אז לראשונה על חגי ישראל, על ארץ ישראל ועל תולדות העם היהודי, וחשו שהמפגש עם עולמן היהודי מעניק להן כוח ומשמעות דווקא בתקופה הקשה ביותר בחייהן. אורה גולדשטיין העידה שגם האמונה באלוקים הייתה עבור רבות מן הילדות חוויה חדשה, ודווקא במציאות הקשה שבה חיו מצאו בה מקור לנחמה ולתקווה.

14 שם.

שיאו של השבוע היה ליל שבת: המטפלות פרשו סדינים לבנים על השולחנות, וכל ילדה לבשה את מיטב בגדיה. יחד שרו שירי שבת ושירי געגועים לארץ ישראל. עבור רבות מן הילדות, שבאו מבתים מתבוללים וכמעט לא הכירו את המסורת היהודית, היו לילות השבת חוויה חדשה ומרגשת – השירים, הסיפורים והאווירה המיוחדת הפכו את ליל שבת לשיאו של השבוע בצריף הילדים. נעמי כהן זכרה כיצד גם ילדות שלא הכירו כלל את השבת התרגשו לקראתה, התרחצו לכבודה וחיכו לאווירה המיוחדת של הערב.

גם חגי ישראל צוינו במחנה. ליל הסדר של שנת 1943 (תש"ג) נחגג בצריפי הילדים: האמהות קיבלו רשות להצטרף אל ילדיהן, ונעמי כהן הובילה את הסדר. היא סיפרה את סיפור יציאת מצרים, הקריאה מן ההגדה, והנשים והילדים שרו יחד את שירי החג. בתוך המציאות הקשה של המחנה היה זה ערב של אחדות, זיכרון ותקווה.

בחודשים שלאחר מכן השתנתה המציאות: רשימות הגירוש החלו להתפרסם, ורבים מן הילדים ומן המטפלות נשלחו למחנות אחרים. ביוני 1943 הועברו רוב יהודי פיקט למחנות אושוויץ וסוביבור, אך רוב חברי ההכשרות הציוניות מפיכת נשלחו לברגן בלזן.

אולם גם לאחר פיזור הקבוצה המשיכו רבים מחברי ההכשרות לראות בחבורה שבה חיו מקור כוח מרכזי. רוב חברי ההכשרה שרדו את המלחמה, עלו לאחריה לארץ ישראל והשתלבו בבניינה, ושנים רבות לאחר מכן העידו שהחיים המשותפים, הערבות ההדדית והתחושה שאינם לבד סייעו להם לעמוד בניסיונות הקשים של תקופת השואה. עבורם לא הייתה קבוצת ההכשרה רק מסגרת חינוכית או חלוצית – היא הייתה קהילה של ממש.

בח"ד בגרמניה בשנות השואה

בעוד שבהולנד בלטה תרומתם של חברי ההכשרות בפעילות חינוכית ובסיוע לילדים, סיפורה של קבוצת ההכשרה בגרמניה ממחיש כיצד הייתה החברות בקבוצה לעוגן עבור חבריה במהלך השואה.

תחת השלטון הנאצי פעלו בגרמניה שתיים עשרה הכשרות ציוניות. אחת מהן פעלה בעיר נוינדורף. במקום זה התקיימה הכשרה חלוצית כללית, ובתוכה הקימה תנועת הנוער "עזרא", שהשתייכה לאגודת ישראל, קבוצת הכשרה דתית.

ההכשרה נוסדה על אדמות שהיו שייכות ליהודי בעל אזרחות אמריקאית. חברי הקבוצה עבדו בחקלאות, גידלו פירות ועסקו בעבודות משק שונות, אך למרות

חניכי תנועת עזרא בוירצבורג, גרמניה, 1923 (תרפ"ג)

מאמצייהם לא תמיד זכו ליהנות מפרי עמלם: הנאצים שהגיעו לפקח על המקום נהגו להחרים את התוצרת החקלאית לשימושם האישי.

בשנות השלושים הלכה ההכשרה וגדלה. לצד צעירים

ציונים שביקשו להתכונן לעלייה לארץ ישראל הגיעו אליה גם יהודים שלא השתייכו כלל לתנועה הציונית, שעבורם הייתה ההכשרה אחת הדרכים האחרונות למצוא מסגרת שתאפשר יציאה מגרמניה והגירה למדינה אחרת. כך נפגשו במקום אחד צעירים שבאו מרקעים שונים, אך חלקו מציאות משותפת של חיים יהודיים תחת המשטר הנאצי.

חיי היום-יום בהכשרה התנהלו במסגרת קבוצתית מסודרת: החברים עבדו יחד במהלך היום, נשאו יחד בעול המשק וחילקו ביניהם את האחריות לעבודות השונות. לצד העבודה החקלאית התקיימו גם לימודים – בהכשרה הדתית נשמר אורח חיים תורני, הבנות למדו חומש והבנים למדו גמרא, והארוחות והשיעורים נוהלו בנפרד מן הקבוצה החילונית שפעלה במקום.

למרות המציאות הקשה ששררה בגרמניה הנאצית, נהנו חברי ההכשרה בנוינדורף מביטחון יחסי: הם עבדו במקומות שונים, קיימו חיי תורה וחברה עשירים ובנו מסגרת קבוצתית תוססת. בשל האווירה המיוחדת ששררה במקום נחשב הוא ל"גן עדן יהודי", שמורה יהודית אותנטית, ודווקא תחושת היציבות הזאת הפכה את הגירוש מן ההכשרה למחנות הריכוז לטלטלה קשה עוד יותר.

למרות הקשיים שהלכו וגברו בגרמניה, היו תנאי החיים בהכשרה טובים יחסית. בעוד יהודי גרמניה התמודדו עם גזרות, השפלות ואי-ודאות גוברת, הצליחו חברי ההכשרה לשמור על שגרת חיים, ובמידה רבה הפכה קבוצת ההכשרה למעין אי של יציבות בתוך הסערה שפקדה את יהדות גרמניה. יואל קניג, שהיה בחוות ההכשרה בשטקלדורף, הגדיר אותה כ"מובלעת של שלווה".¹⁵

ייתכן שחברי הקבוצה ראו אז בחיי ההכשרה רק שלב בדרך לעלייה לארץ ישראל, אך בדיעבד התברר שהשנים שבהן חיו, למדו ועבדו יחד יצרו קשרים עמוקים של חברות ואמון – קשרים שיהפכו לאחד ממקורות הכוח החשובים ביותר שלהם בתקופת השואה.

דגל ההכשרה נגזר בגרמניה לשנים-עשר חלקים, רק חלק אחד הובא לארץ

אחת מחוות ההכשרה החקלאיות שהוקמו בגרמניה הייתה חוות תנועת "מכבי הצעיר" בארנסדורף, ליד ברלין, שנוסדה בשנת 1936 (תרצ"ו).

בשנת 1941 (תש"א) נסגרה חוות ההכשרה ובני הנוער הועברו למחנה נויינדורף. במחיצתם שהו ברכה ברוש וחנה בלומנקופף שהגיעו מארץ ישראל לביקור משפחתי בפולין ונאלצו להישאר בה כאשר פרצה המלחמה.

מספרת אנליזה בורינסקי:

"יום אחד קרוב לחנוכה 1941 (תש"א) הן קיבלו סוף סוף את ההודעה שהן יכולות לחזור. נפרדנו מהן במפקד חגיגי... אך מה נשלח בידן של שתי הבחורות אשר שבות למולדת אל ארץ ישראל? מה נשלח כסמל ברור

15 תולדות השואה בגרמניה, כרך ראשון, עמ' 306.

ומבטא, אל חברינו שם למען ידעו כי לא שכחנום ולמען נדע אנו כי גם הם לא ישכחנו? אין אנחנו מפקפקים כלל. התשובה מובנת מאליה, ואין בלתי. עוד אנו עומדים בצורת מרובע והדגלים לפנינו, גוזר א' מתוך הדגל את ליבו, את החבצלת הצופית, ומוסר אותו לחנה כשי מזכרת לחברים בארץ מאתנו. אנו שרים את 'התקוה' ואת 'שאו ציונה' ויוצאים במצעד. זה נתנו להן וזה הגיע ארצה. יחד עם חלק מהדגל הן הביאו איתן את כל הסיפור עלינו ישר לתנועת 'גורדוניה - מכבי הצעיר'."

בשנת 1943 (תש"ג) הלך המצב והחמיר. חניכים ומדריכים נכללו ברשימות המיועדים לגירוש, והקבוצה הבינה שהיא עומדת בפני פרידה. בערב האחרון לשהותם בנוינדורף החליטו החברים לחלק את הדגל לשנים עשר חלקים, שנמסרו למדריכים האחראים על קבוצות החניכים. הם קיוו להתאחד בארץ ישראל ולחבר מחדש את חלקי הדגל.

אנליזה בורניסקי, אחת ממדריכות ההכשרה, גורשה עם חניכותיה לאושוויץ. היא שמרה על החלק שהופקד בידיה, והסתירה אותו מתחת לסוליית נעלה. כאשר נערכו חיפושים, העבירה אותו למקום מסתור אחר. לאחר כמעט שנתיים באושוויץ יצאו אנליזה וחניכותיה בצעדת המוות ב־18 בינואר 1945 (שבט תש"ה). הן הצליחו להימלט באזור לייפציג והגיעו לאזור הכיבוש האמריקני. לאחר מכן עלתה אנליזה לארץ ישראל, התיישבה בקיבוץ מעיין צבי ונקראה לימים אורה אלוני. היא המשיכה לעסוק בחינוך.

חלק הדגל ששמרה אורה היה היחיד מבין שנים-עשר החלקים שהגיע בסופו של דבר לארץ. בשנת 2007 (תשס"ז) מסר בנה את החלק ליד ושם.

בתמונה: דגל "מכבי הצעיר" ששוחזר בארץ ישראל לאחר המלחמה ונמסר ליד ושם. סימני חלוקתו בין המדריכים נרקמו בחוט.

(מעובד מתוך: אתר 'יד ושם')

הגבורה הרוחנית

גם כשהגיעו אנשים שברחו מאושוויץ וסיפרו על הרצח ההמוני המתרחש שם, התקשו חברי ההכשרה להאמין לדברים, ולא ניסו לברוח או לחמוק בדרך אחרת מן המשלוח. באפריל 1943, ערב פסח תש"ג, נלקחו חברי ההכשרה לאושוויץ. נאמר להם שהם עומדים להקים הכשרה חדשה. כשעלו לרכבת לקחו עימם מצות, ובתוך הקרון הדחוס ערכו ליל סדר. המעמד היה יוצא דופן: צעירים וצעירות שהכירו זה את זה עוד מימי ההכשרה ישבו בקרון הצפוף, קראו את סיפור יציאת מצרים וניסו למצוא משמעות בתוך חוסר הוודאות.

למחרת בבוקר הגיעה הרכבת למחנה ההשמדה אושוויץ.

הבנות במכבסה

באושוויץ שובצו רבות מבנות ההכשרה לעבודה במכבסת הס.ס.

בניגוד לאסירים רבים שאיבדו את משפחותיהם ונאלצו להתמודד לבדם עם המציאות הקשה של המחנה, הצליחו בנות ההכשרה לשמור על חלק מן המסגרת הקבוצתית שהכירו עוד בגרמניה. כשניתנה להן האפשרות, עשו מאמצים שגם חברות נוספות תגענה לעבודה במכבסה, והנוכחות המשותפת העניקה להן תחושת ביטחון, תמיכה ועידוד בתוך המציאות הקשה של המחנה.

הבנות השתדלו לשמור ככל האפשר על אורח חייהן הדתי, והקפידו שלא לכבס את בגדיהן האישיים בשבת. אחת מהן, זופי לונשטיין, הצליחה לשכנע את המפקחת הגרמנייה לדחות את הכביסה ליום אחר, וכך הצליחו לשמור על השבת גם בתנאים הקשים שבהם חיו.

נשים בצריפים במחנה אושוויץ

השבת קיבלה משמעות מיוחדת. בלילות שבת נהגו הבנות לאסוף את פרוסות הלחם שקיבלו במהלך השבוע, ומשמונה פרוסות יצרו שתי כיכרות קטנות שעליהן יכלו לברך על "לחם משנה". במחנה שבו הרעב היה חלק בלתי נפרד מחיי היום-יום, היה זה מעשה

שדרש ויתור לא קטן, אך עבור הבנות היה בכך ביטוי לשמירת הזהות היהודית ולניסיון להעניק לשבת צביון מיוחד גם בתנאים הקשים ביותר.

העבודה במכבסה זימנה לבנות גם הפתעות בלתי צפויות: לעיתים מצאו בתוך הבגדים שהגיעו לכביסה חפצים שהוסתרו בהם בידי אסירים, וכל חפץ כזה היה עבורן חלון קטן לעולם שמחוץ לגדרות המחנה. פעם אחת מצאו ספר סיפורים בעברית והחלו ללמוד מתוכו את השפה העברית, ובהזדמנות אחרת מצאו חומש,

שהפך עד מהרה לאחד החפצים החשובים ביותר בקבוצה. על חשיבותו המיוחדת סיפרה מאוחר יותר זופי לונשטיין:

לימוד משותף היה מקובל בהכשרות ובתנועות הנוער. לימוד משותף בספרי קודש בסניף תנועת "השומר הדתי" בריגה (Riga). צולם ב - 1937 (תרצ"ז).

פעם קיבלתי חומש, גם כן מבנות חדר התיקונים (הן היו מתקנות את הבגדים שיצאו מהמכבסה ולכן יכלו למצוא חפצים רבים שהוטמנו בבגדים). למדתי עם אירנה קינסלר. הייתה זו הפעם הראשונה בחייה שהיא למדה חומש. בליל הסדר השתמשנו בו במקום הגדה. בהפסקת חצות הלילה שמנו סדין לבן (רטוב)

על השולחן במכבסה. (השולחן היה מיועד להבריש עליו כביסה מלוכלכת במיוחד). אנחנו, הבנות ממשמרת הלילה ובנות מספר שקמו והצטרפו אלינו, ישבנו סביב השולחן. קראתי את הפרקים המספרים על יציאת מצרים מהחומש ותרגמתי אותם. שרה הירשברג שרה את השירים של ההגדה. זה היה הסדר שלנו. מצות לא היו לנו ולמרור לא היינו זקוקים. זה היה לנו בשפע. ישבנו שם הרבה יותר מהשעה של ההפסקה שלנו. שומרת הס"ס שלנו לא הפריעה לנו. באותו פסח חלק מאיתנו השתדלו שלא לאכול חמץ. החלפנו את הלחם בכמה תפוחי אדמה מבושלים בקליפה.¹⁶

זופי עצמה חיברה לוח שנה מאולתר, שבעזרתו ידעו הבנות מתי חלים החגים והמועדים. בחנוכה קיבלו במפתיע מעט נרות והדליקו אותם יחד. פסיה שרשבסקי, נערה מפולין שלמדה בבית יעקב, לימדה את חברותיה תנ"ך, ובחורה אחרת, אנה בורינסקי, מצאה את ספרו של גתה "פאוסט" והקריאה ממנו לבנות. כך, לצד המאבק היומיומי על ההישרדות, המשיכה הקבוצה לקיים גם חיים של לימוד, תרבות ורוח.

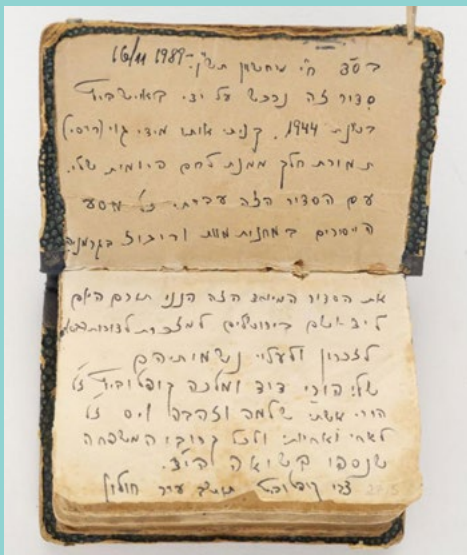
קשרי הרעות שנוצרו עוד בימי ההכשרה לא נעלמו גם באושוויץ. אחד מבני ההכשרה, וילי רייך, הצליח לשמור על קשר עם הבנות גם בתוך המחנה, ובאחת הפעמים הביא לזופי מתנה נדירה במיוחד: סידור תפילה. הסידור הופקד במיטתה של אחת הבנות, והן היו מתפללות בו יחד. כשאבד הסידור במהלך הפצצת המחנה בספטמבר 1944 (אלול תש"ד) הצליח וילי להשיג עבורה סידור קטן אחר, שאותו הסתירה זופי על גופה עד סוף המלחמה.

גם בימים האחרונים של המחנה המשיך וילי לדאוג לבנות ההכשרה. בלילה הראשון של צעדת המוות נתן לזופי לחם ומרגרינה – הוא עצמו לא שרד את הצעדה.

16 זופי לונשטיין, זיכרון להכשרת נוענדורף באושוויץ, ירחון בית אשכנז איגוד יוצאי קהילות מרכז אירופה, אפריל 2011, עמ' 5-6.

באשוויץ בלטה רוח
הערבות ההדדית. בנות
ההכשרה חלקו זו עם זו מזון,
סייעו לחולות ועודדו את מי
שנשברה רוחה. במציאות
של רעב מתמיד, שבה כל
פרוסת לחם הייתה יקרה
מפז, בלטה במיוחד הנכונות
לדאוג לחברות החלשות
שבחבורה. כך תיארה זופי
את היחסים בתוך הקבוצה:

היו יחסים טובים בין
הבנות. אם מישהי
הייתה זקוקה לעזרה,
כל אחת הייתה
מוכנה. למשל, מינה
טרנק הייתה חולת
שחפת. היא הייתה
חלשה והיה חשוב
שתקבל מספיק
לאכול. כך שבע בנות
נתנו לה כל יום, כל
אחת בתורה, את מנת
הלחם והמרגרינה
שלהן. היא לא שכחה
זאת, וכאשר נפטרה
בארצות הברית היא
הזכירה את הבנות
האלה בצוואתה.
היו לי חברות רבות

צבי קופולוביץ' מלחוד' קנה סידור תפילה במחנה
אשוויץ תמורת מנת לחם. הוא הצליח לשמור על
הסידור במחנה ובצעדות המוות.
לאחר המלחמה הצטרף צבי לבח"ד ועלה עם חבריו
לארץ ישראל בספינת מעפילים. הסידור אבד לו
ונמצא שוב במחנה בקפריסין.
בשנת 1989 (תשנ"ט) תרם צבי את הסידור למשמרת
ביד ושם. בפתח הסידור רשם בכתב ידו את סיפורו
של הסידור ואת שמות בני משפחתו שנשטפו בשואה.
וכך כתב: "את הסידור המיוחד הזה אני תורם היום
ליד ושם בירושלים למזכרת לדורות הבאים".
(מעובד מתוך: אתר 'יד ושם')

באשוויץ ועם רבות יש לי קשרים עד היום. גם אני נהניתי מהרוח החברית ומהמסירות והדאגה לזולת שהייתה בינינו. בימים הראשונים לאחר הגעתי למכבסה החליטו הבנות שאני חלשה מכדי להתחיל מיד לעבוד. הן פקדו עליי לנוח מספר ימים ולהישאר במיטה יום ולילה, אם ימצאו אותי ביום יחשבו שאני שייכת למשמרת הלילה, ואם ימצאו אותי בלילה יחשבו שאני שייכת למשמרת היום. את חלקי בעבודה כיבסו הבנות במקומי.¹⁷

כשהמצב במחנה הלך והידרדר, העידה זופי על עצמה שאיבדה את התקווה להינצל. למרות זאת השתדלה כלפי חוץ לשדר אופטימיות, כדי שלא לפגוע ברוחן של חברותיה, וגם ברגעים הקשים ביותר ניסו בנות ההכשרה לחזק זו את זו ולעודד זו את זו.

בסוף ינואר 1945 (שבט תש"ה) יצאו הבנות מאשוויץ לצעדת המוות. לפני צאתן התאספו ואמרו יחד תפילת הדרך, ושנים לאחר מכן כתבה זופי שאינה זוכרת תפילה אחרת בחייה שנאמרה בכוונה עמוקה כל כך.

הבנות תמכו זו בזו גם במהלך הצעדה הקשה, ורבות מחברות הקבוצה שרדו את החודשים האחרונים של המלחמה. בדיעבד העידו רבות מהן שהחברות, הערבות ההדדית והתחושה שאינן לבד היו מן הגורמים החשובים שסייעו להן להחזיק מעמד.

נוחן של קבוצות ההכשרה

קבוצות ההכשרה הוקמו כדי להכין צעירים לעלייה לארץ ישראל. חבריהן ביקשו ללמוד לעבוד את האדמה, להכיר את השפה העברית ולבנות חבורה שתטול חלק בתחייתו של העם היהודי בארצו.

איש ממקימיהן לא העלה בדעתו שהקבוצות הללו תעמודנה יום אחד במבחן השואה, אך דווקא בשנות החורבן התברר עד כמה גדולה הייתה חשיבותה

17 תיעוד אישי נוסף של זופי לונשטיין.

של הקבוצה. בהולנד העניקו חברי ההכשרות משמעות חדשה לרעיון החלוצי כשבחרו להתייצב לצד יהודים אחרים בשעת מצוקה: במחנה פיקט הקימו מסגרות חינוכיות, טיפלו בילדים, לימדו, עודדו והעניקו תחושת בית במקום שנועד לרכז אנשים לקראת שילוחם למחנות. בגרמניה, ולאחר מכן באושוויץ, הפכה קבוצת ההכשרה למקור של תמיכה, אמונה ועזרה הדדית, והחברות שנרקמה בשנות ההכשרה המשיכה להתקיים גם בתנאים הקשים ביותר.

רבים מחברי ההכשרות לא זכו להגיע לארץ ישראל. אחרים שרדו את המלחמה ועלו ארצה, ובוגרי ההכשרות נמנו בין מקימי קיבוצים, מושבים ומוסדות חינוך, וכך המשיכו להגשים את החלום שלמענו התכנסו לראשונה בחוות ההכשרה באירופה.

סיפורן של קבוצות ההכשרה מלמד שהדרך לארץ ישראל לא התחילה בנמל או על סיפונה של אונייה. היא התחילה שנים קודם לכן, כשצעירים וצעירות בחרו לחיות כחבורה, לחלום יחד, לעבוד יחד ולשאת באחריות זה לזה. בשנות השואה קיבלה אותה חבורה משמעות חדשה: במקום להיות רק הכנה לעתיד, היא הפכה למקור של כוח, תקווה וחיים.

כך הפך החלום שהחל בחבורה קטנה של צעירים המבקשים לעלות לארץ ישראל, לסיפור של קבוצה שהצליחה לשמור על אנושיותה, על אמונתה ועל הערבות ההדדית בקרב חבריה גם בשעות החשוכות ביותר.

לסיום, יעקב צור מספר סיפור מרגש שממחיש זאת:

בתום מלחמת העולם השנייה החליטו צעירים יוצאי מחנות בוכנוואלד וברגן בלזן להקים קיבוץ. קיבוץ בוכנוואלד. בחיפושם אחר מקום מתאים להקמת קיבוץ בגרמניה עד צאתם לארץ ישראל הגיעו לגיהרינגסהוף¹⁸, חוות ההכשרה של בח"ד. בבואם למקום מצאו במתבן וברפת של החווה שלוש כתובות. בראשונה

18 גְּרִינגסהוף (בגרמנית: Gehringshof) היה שמה של חווה בה התקיימה הכשרה של בח"ד לפני המלחמה. לאחר השואה חזרו ניצולי ההכשרה למקום ביחד עם חלק מחבריהם והתכוננו לעלייה לארץ. לאחר תלאות שונות הגיעו לארץ ישראל וחלקם הקימו בה את קיבוץ נצר סירני.

חברי "קיבוץ בוכנולד" בגרינגסהוף, גרמניה, שצולמו ב-1945 (תש"ה).

היה כתוב: "כאן
בילינו את שנות
חיינו היפות
ביותר", ובשנייה
נכתב: "אל תשכחו
אותנו". הכשרה זו,
שהייתה לצעירים
החוויה הגדולה
בחייהם בתקווה

לחיים חדשים בא"י, הפכה למלכודת מוות אכזרית. ובאותו
המקום ביקשו עתה צעירים שניצלו מגיהנום המחנות ושמרו על
צלם האדם, וביניהם גם בוגרי ההכשרות, להתחיל בחיים יהודיים
חדשים - מקור לתקווה...¹⁹

שאלות לחשיבה

1. הצביעו על הדומה והשונה בין שגרת החיים בחוות ההכשרה בגרמניה לבין שגרת החיים בחוות ההכשרה בהולנד.
2. כיצד באה לידי ביטוי הגבורה הרוחנית ושמירת הזהות היהודית בקרב בנות ההכשרה באושוויץ?
3. חברי ההכשרה תוארו כמי שבנו לעצמם "משפחה חדשה" במסגרת הקבוצה. האם לדעתכם קבוצה חברתית או תנועתית מסוגלת להעניק תמיכה ברמה משפחתית בשעת משבר?

19 צור יעקב, "היהדות החרדית בגרמניה בימי שלטון הנאצים", בתוך: מרגליות אברהם ויהויקים כוכבי (עורכים), **תולדות השואה: גרמניה, כרך ב'**, ירושלים: יד ושם, 1998, עמ' 839-910.

התמונות באדיבות

ארכיון בית לוחמי הגטאות
ארכיון התצלומים של יד ושם
וארכיון מוזיאון ארה"ב לזכר השואה.

